

ЧЕРНИШОВА Ю. О.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ПРИНЦИПИ РЕЛІГІЙНОГО ПЕРЕКЛАДУ В ІНСТРУКЦІЇ *LITURGIAM AUTHENTICAM*

У статті аналізуються принципи перекладу біблійних та літургійних текстів, сформульовані в п'ятій інструкції Святого Престолу *Liturgiam authenticam pro використання національних мов при виданні літургійних книг*. Досліджується їх важливість для перекладу сучасних релігійних (католицьких) текстів.

Ключові слова: переклад релігійних текстів, переклад біблійних текстів, переклад літургійних текстів, релігійний переклад.

В статье анализируются принципы перевода библейских и литургических текстов, сформулированные в пятой инструкции Святого Престола *Liturgiam authenticam pro использование национальных языков при издании литургических книг*. Исследуется их значимость для перевода современных религиозных (католических) текстов.

Ключевые слова: перевод религиозных текстов, перевод библейских текстов, перевод литургических текстов, религиозный перевод.

The Article provides research on the translation principles of biblical and liturgical texts, determined by the fifth instruction of the Holy See *Liturgiam Authenticam on the Use of Vernacular Languages in the Publication of the Books of the Roman Liturgy*. Their relevance for the translation of modern religious texts is analyzed.

Key words: translation of religious texts, translation of biblical texts, translation of liturgical texts, religious translation.

Загалом у перекладознавчій, лінгвістичній, філософській, богословській літературі в основному, під “релігійним текстом” розуміється священний текст тієї чи іншої релігії, у християнстві – це Біблія. Однак, поряд із біблійними та богослужбовими текстами, які традиційно вважаються релігійними, існує численна сучасна релігійна література різних жанрів: молитовна література, проповіді, церковні послання, бесіди, роздуми, публіцистичні виступи на релігійні та релігійно-світські теми, коментарі та тлумачення на біблійні книги, виклади віри, катехізиси, наукові релігійні тексти, художня та науково-популярна релігійна література (християнська поезія, романи, оповідання, розповіді про святих і про видатних діячів Церкви, духовні розважання, популярна психологія), релігійні тексти медійного дискурсу. У випадку сучасної італійської релігійної літератури слід говорити про тексти, написані переважно у католицькій традиції.

Відновлення релігійного життя в Україні протягом останніх десятиріч актуалізувало переклад творів сучасної релігійної літератури, в

тому числі з італійської мови для потреб католицької спільноти. Контроль над літургійними та біблійними перекладами завжди був прерогативою Церкви: останнім документом, який визначає чіткі норми та правила перекладу біблійних та літургійних текстів, стала видана Апостольським Престолом у 2001 році п'ята інструкція *Liturgiam authenticam pro використання національних мов при виданні літургійних книг* [6]. Церква висловлювалася та формулювала, головним чином, принципи перекладу біблійних і літургійних текстів як головних текстів для християнської традиції. Натомість, Католицька Церква не формулює рекомендацій чи правил перекладу сучасних релігійних текстів. Якщо в царині біблійного та богослужбового перекладу існують чисельні розвідки, то сучасні релігійні тексти не так часто потрапляють до кола уваги дослідників. Все вищезазначене зумовлює необхідність та актуальність дослідження принципів перекладу сучасних релігійних текстів.

Особливістю релігійної літератури є те, що вона створюється як література коментаторська. Як слушно зазначає І. В. Богачевська, релігійні тексти входять до більш широкого класу повідомлень, в яких інформація зберігається не в тексті, але знаходиться поза текстом, причому потребує наявності головного тексту – Одкровення як обов'язкової умови свого виникнення [1:4]. Увесь релігійний дискурс постає “мультиплікацією” певної релігійної інформації, метою якої є, в першу чергу, забезпечення фіксації, смислового збереження та трансляції Божественного Одкровення. Релігійний дискурс тісно пов'язаний із мовою Святого Письма, оскільки запозичує готові форми з Біблії, хоча, звичайно, має і свою специфіку. Внутрішня прецедентність релігійного дискурсу означає, що переклад часто відбувається між біблійними відповідниками, отже, оригіналом виступає біблійний текст. На наш погляд, для визначення принципів і стратегій перекладу сучасних християнських текстів слід враховувати церковну позицію щодо перекладу біблійних і літургійних текстів, оскільки біблійна мова та мова літургії формують “священний стиль” мови, що використовується релігійною спільнотою [6, ст. 47].

На нашу думку, засади релігійного перекладу визначаються, передусім, прескриптивною церковною позицією і не завжди відповідають принципам загальної теорії перекладу. Недарма, оцінюючи переклади Біблії, здійснені о. Рафаїлом Турконяком (2007 р.) та Патріархом Філаретом (2004 р.), Л. Герасимчук зазначає: “...як переклади

церковні, ці твори не підлягають секулярній критиці, бо просто аніж не корелюються з сучасною українською теорією перекладу” [2].

Тому належної уваги для з’ясування засад перекладу сучасної релігійної літератури заслуговують принципи перекладу, сформульовані в інструкції *Liturgiam authenticam pro використання національних мов при виданні літургійних книг*. Хоча Церква завжди речно оберігала доктринальний зміст біблійних текстів і традицію їхнього тлумачення та неодноразово висловлювалася щодо принципів їх перекладу (соборна конституція про священну літургію *Sacrosanctum Concilium*, перша (*Inter Oecumenici*), друга (*Tres abhinc annos*) та третя (*Liturgicae instaurationis*) інструкції про реалізацію рішень соборної конституції про священну літургію, апостольський лист Івана Павла II з нагоди 25-ої річниці опублікування конституції *Vicesimus Quintus Annus*, четверта інструкція про інкультурацію та римську літургію *Varietates legitimae*), лише у п’ятій інструкції *Liturgiam authenticam* вперше детально сформульовані правила, концепція перекладу й особливі вимоги до перекладу літургійних і біблійних текстів.

Загальну концепцію нового документа, який підсумовує досвід Римської Церкви у сфері літургійних перекладів після II Ватиканського Собору і відкриває нову епоху в перекладанні літургійних та біблійних текстів, можна окреслити таким чином.

Апостольський Престол наполягає на перевагах буквального перекладу, навіть якщо йдеться про застарілі та незрозумілі архаїзми. Саме читач має робити зусилля, щоби зрозуміти оригінал. П’ята інструкція забороняє всі форми творчості [6, ст. 20], нагадує та цитує попередні папські документи і підкреслює важливість такого підходу до перекладів літургійних текстів, який відповідає критерію вірності та точності латинським текстам, а не критерію творчого підходу до перекладу. Не допускаються додавання, випущення, перифрази, тлумачення та коментарі.

В інструкції неодноразово наголошується на тому, що перекладачі, які працюють для Ватикану, мають якомога точніше дотримуватися християнської мови Святого Письма, традиційної лексики віруючих християн. Зазначається, що необхідно уникати сучасних комерційних, політичних, ідеологічних висловлювань.

Наголошується на необхідності гармонізувати, узгодити, уніфікувати мову всієї сукупності доктринальних текстів, текстів патристики, лекціонаріїв та римської літургії. Стаття 49 інструкції

наголошує на тому, що перекладачі мають працювати таким чином, щоб їхні стратегії сприяли такому узгодженню.

Підкреслюється, що збереження всіх застарілих і позбавлених вишуканості висловів, дотримання традиції вживання лексики в усіх християнських текстах відображає стабільність, а, отже, довіру до інституції та її доктрини. Це ж стосується символів, образів і ритуалів: стаття 49 інструкції зазначає, що необхідно уникати пояснень всіх тонкощів біблійних алюзій. Перевага надається архаїзмам над неологізмами. А, отже, покінчено, на думку Ж. Деліля, з приблизними, пояснюючими та етноцентричними перекладами [4].

Об'єктом перекладу визначено доктринальний смисл тексту. Від перекладача вимагається не тільки виразити сучасною мовою концептуальний і культурний сенс біблійних та літургійних текстів, але й їхній доктринальний і теологічний смисл згідно зі вченням Католицької Церкви [6, ст. 50]. Необхідно зберігати традицію, доктрину та довіру, надійність Церкви; між вірністю традиції й оновленням мови віруючих необхідно вибирати вірність традиції.

Перекладач має погодитися перекладати не розуміючи, оскільки “слова Святого Письма... виражають істини, які перевершують часові та територіальні межі” [6, ст. 19], він має вірити, що неясності в тексті є з волі Божої [6, ст. 41].

Згідно з інструкцією, мова цих текстів має відображати не внутрішні переконання віруючого, але Об'явлене Слово Боже. Такий перенос акценту означає, передусім, що інструкція допускає неясності й темні місця в Літургії та зазначає, що вже завданням проповіді та катехизи є висвітлення сенсу і прояснення змісту літургійних текстів. Зважаючи на домінанти перекладу, сформульовані в п'ятій інструкції, дослідники висувають думку про те, що Рим, можливо, навіть призупинив рух інкультурації (що розпочався після II Ватиканського Собору). Як зазначає Ж. Деліль, якщо соборна конституція про священну літургію *Sacrosanctum Concilium* віддзеркалювала рух інкультурації (переклад–інкультурація), то п'ятдесят років потому маятник качнувся у зворотній бік, у бік традиціоналізму та консерватизму (переклад–традиція), і, відтак, новий трактат про переклад є повним переворотом [4:37], недарма його оприлюднення викликало бурхливу полеміку [3].

Аналізуючи принципи та норми перекладу, визначені інструкцією *Liturgiam authenticam*, нескладно побачити, що її укладання стало відповіддю на всі ті надзвичайно вільні біблійні переклади, які

здійснюються останнім часом, віддзеркаленням побоювання спотворення доктринальних смислів, втрати традиції та ідентичності Церкви, розмиття релігійних смислів та змішування релігійних смислів зі світськими.

Нескладно помітити, що сучасні принципи перекладу біблійних і літургійних текстів згідно з пануючою теорією динамічної еквівалентності є майже протилежними до концепції Католицької Церкви, визначеної в інструкції: орієнтація на реципієнта – орієнтація на автора, сучасність – традиція, ясність тексту – неясність тексту, наближення до мови читача – дотримання традиційної мови віруючих християн, прагматична адаптація – відсутність пояснень, коментарів, смислового перекладу.

Звичайно, вимоги, які висуваються до перекладу біблійних та богослужбових текстів, є і мають бути суворішими за ті, що стосуються перекладу сучасної релігійної літератури. Традиційно Церква надавала більшої мовної свободи передусім у проповідництві, що віддзеркалюється і в різному ставленні до перекладів літургійних текстів та текстів проповідницького типу, як і в перекладах Біблії для різних цілей. Наприклад, ще *Інструкція з питань перекладу літургійних текстів для відправи Божої Служби з паствою* від 25 січня 1969 року зазначала необхідність застосування різних критеріїв перекладу залежно від типу тексту [5:70].

Необхідно враховувати, що Біблія вважається в християнській традиції богонатхненною книгою, а, отже вимоги вірності, адекватності, еквівалентності перекладу по відношенню до Біблії посилюються порівняно з небіблійними текстами і є максимальними. Жоден інший релігійний текст у християнській традиції не має такого значення. Тому побоювання Церкви щодо перекладів мають у випадку перекладу сучасних релігійних текстів менш виражений характер.

Разом із тим, специфіка релігійної комунікації, а саме тісний зв'язок зі сферою сакрального, виявляється певною мірою й у ставленні до сучасних релігійних текстів. Так, наприклад, вважається, що людина, яка проголошує проповідь, робить це не тільки в присутності Бога, але й від імені Бога, що накладає на проповідника, а, отже, за необхідності перекладу, і на перекладача, особливу відповідальність.

Церква висуває інші вимоги до підготовки перекладачів біблійних, літургійних текстів порівняно з вимогами до перекладачів решти християнських текстів. Так, вимоги п'ятої інструкції *Liturgiam authenticam* до перекладачів літургійних текстів передбачають: отримання

дозволу “*nihil obstat*” від Конгрегації з питань божественного культу та дисципліни таїнств, яка оцінює підготовку, компетенцію перекладача, ступінь віри перекладача в чудеса, в богонатхненність біблійних текстів, в те, що темні місця в тексті є з волі Самого Бога. Перекладач повинен мати дух молитви, підпорядковуватися Вчительському Уряду Церкви [6, ст. 41], працювати в команді, погодитися на перевірку свого перекладу [6, ст. 75], бути дійсно віруючим, погодитися з тим, що деякі місця потрібно перекладати, не розуміючи [6, ст. 19]. Інструкція зазначає, що Церква має чітко контролювати роботу перекладачів, і тільки вона може оцінювати доктринальну відповідність біблійних і літургійних перекладів. Відповідальність за переклад текстів лежить на Конференції Єпископів, яка передає переклади Святому Престолу для необхідного утвердження (*recognitio*).

Щодо сучасних релігійних текстів, дозволу церковної влади на їхнє перекладання не потрібно, і практика показує, що чимало релігійних текстів перекладаються мирянами (тобто віруючими, що не є рукоположеними та ченцями). В цьому сенсі Церква продовжує курс, взятий на залучення мирян до церковного життя (II Ватиканський Собор, Догматична конституція про Церкву *Lumen Gentium* та післясинодальне апостольське повчання Святішого Отця Івана Павла II *Christifideles laici*).

Оскільки й сучасні релігійні тексти, і сакральні тексти християнства належать до релігійних, дотримання богословської традиції, на нашу думку, має бути засадничим для перекладу будь-якого релігійного тексту, в тому числі сучасного. В цьому сенсі принципи перекладу, сформульовані в інструкції *Liturgiam authenticam*, відображають загальну концепцію Католицької церкви і мають бути враховані також і при створенні перекладів сучасної релігійної (католицької) літератури.

ЛІТЕРАТУРА

1. [Богачевська І. В. Християнська наративна традиція : філософсько-релігієзнавчий аналіз : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філос. наук: спец. 09.00.11. – К., 2007. – 36с.](#)
2. Герасимчук Л. “...чорний перст, вилізиши з землі, у небо вперсь”. Про наші теперішні перекладацькі “здобутки” // Літературна Україна. – 2009, 16 квітня.
3. [Arinze F. Card. Language in the Roman Rite Liturgy: Latin and Vernacular \[Електронний ресурс\] / Cardinale Francis Arinze // Cristianità. – 2007. – № 399. – Режим доступу : \[http://www.adoremus.org/Arinze_StLouis06.html\]\(http://www.adoremus.org/Arinze_StLouis06.html\).](#)
4. [Delisle J. Les nouvelles règles de traduction du Vatican / Jean Delisle // Meta : Journal des traducteurs. – 2005. – Vol. 50. – № 3. – P. 831–850.](#)
5. [Falsini R. Storia e criteri della traduzione dei testi liturgici. Appunti di un testimone / R. Falsini // Rivista di Pastorale Liturgica. – 1988. – № 159. – P. 30–38.](#)
6. [Instructio quinta Liturgiam authenticam de usu linguarum popularium in libris liturgiae romanae edendis / Sacra Congregatio pro Cultu divino et Disciplina sacramentorum \[Електронний ресурс\]. – Romae : Typis Polyglottis Vaticanis, 2001. – Режим доступу : \[http://www.vatican.va/roman_curia/congregations/ccdds/documents/rc_con_ccdds_doc_20010507_liturgiam-authenticam_lt.html\]\(http://www.vatican.va/roman_curia/congregations/ccdds/documents/rc_con_ccdds_doc_20010507_liturgiam-authenticam_lt.html\).](#)